

Шифр «Євреї Жидачева»

**Минуле і сьогодення єврейської громади у Жидачеві:
історико-краєзнавчий нарис**

Дрогобич, 2018

Зміст

Актуальність дослідження	ст. 3
Мета і завдання	ст. 3
Стан наукової розробки теми	ст. 4
Виклад основного матеріалу	ст. 6
Висновки	ст. 13
Список використаної літератури	ст. 14
Анотація	ст. 17

Актуальність дослідження. Жидачів – давнє місто Прикарпаття, одне із наймальовничіших районних центрів Львівщини. Від часу Середньовіччя Жидачів стає багатокультурним містом, адже тут мешкали представники різноманітних національностей. Досить значним було й представництво єврейської громади. З огляду на це, багато дослідників-краєзнавців дотримуються думки, що саме від цього явища пішла назва цього міста, адже з другої половини XIV ст. в Удечі (Жидачеві) поселились євреї (жиди)¹. З-поміж дослідників побутує й версія, що місто заклав половець Зудич і від його імені воно отримало назву Зудичев. Менш ймовірною видається версія походження назви від румунського слова «жудечу», що перекладається як «суддя» або «право»². Проте є очевидним, що етимологія Удеч – Зудеч – Зудечів – Жидачів жодним чином не пов'язана з євреями³. На основі вищесказаного й вбачається актуальність досліджуваної проблеми. Підтвердженням цього є й те, що в час розбудови Незалежної України, фактично з 1997 р. у місті Жидачеві проходять щорічні паломництва євреїв-хасидів із різних частин світу до могил своїх предків.

Метою даної роботи є аналіз минулого та спадщини жидачівської єврейської громади через призму століть на основі існуючих численних історико-краєзнавчих напрацювань.

З огляду на поставлену мету ставимо перед собою наступні **завдання**: проаналізувати стан наукової розробки проблеми, простежити історію єврейської громади Жидачева від першої писемної згадки до сьогодення, визначити та охарактеризувати основну історичну спадщина єврейської громади у Жидачеві та проаналізувати результати археологічних розкопок, які стосується єврейських пам'яток.

¹Див. про це у: Жидачів, Демня та.... . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lviv-lj.livejournal.com/71299.html>.

²Див. про це у: Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mistaua.com/Україна_Львівська_область/Жидачівський_район/Жидачів.; Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів / М. Худаш. – К., 1972. – С. 103 – 107.

³Див. про це у: Жидачів, Демня та.... . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lviv-lj.livejournal.com/71299.html>.

Стан наукової розробки теми. На сьогодні нагромадилося чимало досліджень і розвідок у яких прямо чи опосередковано представлено тему історії жидачівської єврейської громади – в основному це історико-краєзнавчі праці. В цьому плані хочемо відзначити працю Й. Гельстона, у якій на наш погляд, на основі багатого джерельного матеріалу, найбільш повно, хоча лаконічно, представлено історію розвитку єврейської громади у Жидачеві від першої писемної згадки до Другої світової війни¹.

Окреслену нами проблему досліджував й польський вчений В. Вежбенец. Дослідник зосередивши свою увагу на євреях та польсько-українському конфлікті у Східній Галичині після Першої світової війни, торкається й окремих аспектів минулого євреїв Жидачева². Деякі аспекти досліджуваної проблеми представлені у праці історика І. Погребенської, яка охарактеризувала українсько-єврейські взаємини у Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Тут представлено численну статистику, на основі чого зроблено порівняльний аналіз українсько-єврейських взаємин³.

У 1995 р. за ініціативою Львівської іудейської релігійної громади відділення археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України було проведено археологічні дослідження на території колишнього єврейського цвинтаря. Побіжно, за ініціативи Комітету з збереження єврейських цвинтарів у Європі у 2017 році була проведена археологічна дослідницька робота довкола цього цвинтаря американською компанією Geoscope Services Limited. На основі їхньої роботи було опубліковано

¹Див.: Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Газета «Галицька брама». – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3-4 (51-52). – «Жидачів». – С. 19.; Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва імені Ф. Петрякової. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2255/evreji-zhydacheva.html>.

²Див.: Вежбенец В. Євреї та польсько-український конфлікт у Східній Галичині після першої світової війни / В. Вежбенец // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 140 – 141.

³Див.: Погребинська І. Українсько-єврейські взаємини у Галичині у кінці ХІХ – на початку ХХ сторіччя / І. Погребинська // Етнічна історія народів Європи. – 1999. – Вип. 3. – С. 61 – 65. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_1999_3_17.

геофізичний звіт, у якому досить обширно розповідається про сакральну пам'ятку єврейської громади у Жидачеві¹.

Низку фактів про минуле єврейської громади у Жидачеві представлено у працях таких дослідників як Х. Бойка², Г. Боднара³, І. Файчак⁴ та інших. Також зазначимо, що порушена проблема уже була і предметом нашого дослідження. Зокрема нами, на основі низки історико-краєзнавчих праць було прослідковано історію становлення та розвитку жидачівської єврейської громади⁵.

Чимало матеріалів із досліджуваної проблеми представлено у соціальній мережі «Інтернет» – в основному це історичні довідки про Жидачів де звернуто увагу й на місцеву єврейську громаду⁶, різного роду документи та матеріали, котрі проливають світло на заходи щодо вшанування пам'яті євреїв у краї та оберігання їх сакральної спадщини⁷, спогади про єврейське життя у місті¹ тощо.

¹Див.: Zhydachiv Jewish Cemetery Survey date: 10-12th May 2017 Report date: 8 June 2017 GEOPHYSICAL Survey report (Lat 49.394663oE Lon 24.134197oN). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geoscope-services.co.uk/wp-content/uploads/2017/10/GS1608-1-Zhydachiv-Geophysics-Survey-Report-Text.pdf>.

²Див.: Бойко Х. С. Єврейські цвинтарі в архітектурному ландшафті Східної Галичини: проблеми збереження і стан дослідженості / Х. С. Бойко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2004. – № 505 : Архітектура. – С. 243 – 250.

³Див.: Боднар Г. «Радянська» Галичина / Г. Боднар // ZAXIDNET. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/radyanska_galichina_n1265077.

⁴Див.: Файчак І. Жидачів / І. Файчак. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ridna-ukraina.com.ua/page1/>.

⁵Див.: Звіринська А-Т. Єврейська громада Жидачева: історія і сучасність / А-Т. Звіринська // Збірник наукових праць студентів історичного факультету / За ред. проф. Леоніда Тимошенка, доц. Володимира Галика. – Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. – Випуск VII. – С. 66 – 74.

⁶Див.: Історія міста Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/istoriya-mista-zhudachiv>; Жидачів. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Жидачів>; Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mistaua.com/Україна/Львівська_область/Жидачівський_район/Жидачів; Ревуцький С. Жидачів крізь призму століть. Удеч чи Зудеч / С. Ревуцький. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newtime.lviv.ua/index.php/newtime-suspilstvo/2322-2015-10-08-12-00-16>.

Жидачів, Демня та.... . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lviv-lj.livejournal.com/71299.html>; Жидачів. Історична довідка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto>. та ін.

⁷Див.: У Жидачеві побували нащадки визначного єврейського філософа Цві Гірш Айхенштайна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2015/06/30/u_zhydachevi_pobuvaly_nashchadky_vyznachnogo_evreyskogo_filosofa_tsvi_girsh_ayhenshtayna_603349; Хасидська династія Жидачів-Комарно. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komarno.in.ua/statti/history/80-yevrei-komarna>; Перелік нововиявлених об'єктів культурної спадщини на території м. Жидачева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/perelik-novovuyavleni-ob-ktiv-kyltyrno-spadschunu-na-teritori-m>

Виклад основного матеріалу. Перші відомості про євреїв Жидачева, а саме про їх побут та проживання подаються у документі під 1450 р. де говориться про збирача податків Галицької землі Самсона з Жидачева². Дослідник Й. Гельстон зазначає, що жидачівські євреї згадуються і у розпорядженні польського короля Зигмунда I від 3 липня 1521 р., де збирачам податків наказується збирати з євреїв мито у тій кількості, яка була визначена на сеймі в Бидгощі. Також Й. Гельстон акцентує на тому, що згідно реєстру королівських податків від 1538 р., в Жидачеві проживало 9 єврейських родин. Порівнюючи статистику, дослідник наводить приклад, що на той час у Галичі мешкало 13 сімей, та Львові – 78 родин³. Підсумовуючи, Й. Гельстон зазначає, що у першій половині XVI ст. у Жидачеві мешкало близько 50 євреїв, але констатує, що через татарські наїзди на галицькі землі та різні обмеження в праві щодо ведення господарської діяльності, кількість євреїв в Жидачеві у цей час поступово зменшувалась⁴ і у 1629 р. у місті проживала лише одна єврейська родина⁵.

Згідно досліджень Й. Гельстона, регенерація єврейської громади у Жидачеві мала місце наприкінці 60-х років XVII ст. Він відзначає, що таке явище відбувається завдяки тому, що 14 квітня 1671 р. польський король Міхал Корибут Вишневецький уділив право євреям Жидачева займатись посесією, пропінацією та крамарством. Саме такі поступки посприяли розвитку місцевої єврейської громади, а згодом привели до того, що громада посіла

zhudacheva.; В городе Жидачев за еврейским кладбищем 17 столетия следит горсовет. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://evreiskiy.kiev.ua/v-gorode-zhidachev-za-evrejskim-11283.html>.

¹ Див.: Грабко М. Про євреїв Жидачівщини. Проект «Локальна історія» Оповідач: Марія Грабко, 1927 р. н. с. Туради Жидачівського р-ну Львівської обл. Дата інтерв'ю: 19. 05. 2016 р. / М. Грабко // Українська галицька асамблея. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=VBOA-WqIUCE>.

² Див.: Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Газета «Галицька брама». – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3-4 (51-52). – «Жидачів». – С. 19.; Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва імені Ф. Петрякової. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2255/evreji-zhydacheva.html>.

³ Див. докладніше про це у: Там само.

⁴ Див.: там само.

⁵ Див. про це у: Етапи розвитку міста Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/etapu-rozvvutky-mista-zhudachiv>.

домінуюче місце у міському господарстві. Прикладом цього є наступний приклад наведений Й. Гельстоном: *«В 1728 році місцеві міщани Хайновський і Сурський, не витримавши конкуренції поскаржились в староство на євреїв Зусмана [...]осьовича, Шмуйла Локая і на всю жидачівську синагогу за те, що вони утримують монополію на виготовлення пива та горілки. Починаючи з 1708 року євреї не давали завозити в Жидачів спиртне. А це було збитково, оскільки з 1702 року в місті дозволялось проводити вже 4 ярмарки»*¹.

Також, Й. Гельстон зазначає, що наприкінці 20-х – початку 30-х рр. XVIII ст., у Жидачеві будується знана дерев'яна синагога, яка в архітектурному плані є подібною до Ходорівської або Берездівської². Приблизною датою побудови синагоги є 1727 р., адже за даними австрійської комісії 1827 р. вона мала близько 100 років³. Будівництво синагоги здійснювалося у межах при базарного західного кварталу, а у північній частині міста, поблизу Базіївки, було розплановано єврейський некрополь, де найдавніші надгробки датуються другою половиною XVII ст.⁴ Цікаві дані про жидачівську синагогу подає у своєму дослідженні Й. Гельстон: *«...місцевий староста Якуб Чехович, який 27.08 1790 року писав, що божниця розташована в місті на 64-му лані та знаходиться під протекцією місцевої влади. Вартість будівлі Чехович визначив у 2000 флоринів. Так само, як і в розташованих неподалік від Жидачева дерев'яних синагогах Берездівців і Ходорова, інтер'єр місцевої божниці був прикрашений яскравими розписами. У міжвоєнний період дослідники відчитали дату їх створення – 1809 рік. Мотивами розписів були традиційні зображення: біблійних тварин, орнаментів, гебрейської каліграфії, якою писалися уривки з Тори, краєвидів Святої землі та Єрусалиму. Алоїз Брієр у своїй книзі «Дерев'яні*

¹ Цитата подається за: Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Газета «Галицька брама». – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3-4 (51-52). – «Жидачів». – С. 19.; Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва імені Ф.Петракової. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2255/evreji-zhydacheva.html>.

² Див.: Там само.

³ Див. про це: Там само., а також у: Етапи розвитку міста Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/etapu-rozvtuky-mista-zhudachiv>.

⁴ Див. про це у: Етапи розвитку міста Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/etapu-rozvtuky-mista-zhudachiv>.

синагоги Польщі» (нім.) на сторінках 20 та 55 стверджує, що персонажами розписів в Жидачівській синагозі були навіть людські істоти, зображення яких в юдаїзмі заборонено. Тому їх обличчя замальовали за наказом рабина»¹. Також Й. Гельстон припускає, що жидачівську єврейську божницю розмальовували ті ж самі майстри, що й ходорівську, а саме Ізраїль Лісницький з Яричева і професор – реставратор Батовський². Щодо подальшої історії дерев'яної синагоги, то у час Першої світової війни вона згоріла³.

Значне пожвавлення активізації життя єврейської громади в Жидачеві простежується у другій половині XVIII ст. Наприклад, уже в 1765 р. тут проживає 199 євреїв. Й. Гельстон зазначає, що до нас дійшов поіменний реєстр єврейських родин Жидачева, котрі мешкали у шести районах міста, і датується він 2 вересням 1790 р.⁴

Важливий момент в історії жидачівської єврейської громади пов'язується із діяльністю у місті хасидського Цадика Цві Гірша при кінці XVIII ст. Він народився в 1761 р. (1785 р.?)⁵, у родині Ісака Айзика та Хінди Айхенштайн. Цві Гірш – хасид, засновник династії цадиків, відомий як вчений-талмудист, котрий домагався систематизації термінів та понять Кабали. У своєму вченні він акцентував на каббалістичній основі хасидизму. Написав низку цінних містичних трактатів⁶.

¹ Цитата подається за: Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Газета «Галицька брама». – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3-4 (51-52). – «Жидачів». – С. 19.; Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва імені Ф.Петракової. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2255/evreji-zhydacheva.html>.

² Там само.

³ Див. про це у: Етапи розвитку міста Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/etapu-rozvitky-mista-zhudachiv>.

⁴ Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва імені Ф.Петракової. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2255/evreji-zhydacheva.html>.

⁵ Див.: Eichenstein Cwi Hirs z Żydaczowa // Polski Słownik Judaistyczny. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jhi.pl/psj/Eichenstein_Cwi_Hirs_z_Zydaczowa.

⁶ Див. про нього та його діяльність докладніше у: Eichenstein Cwi Hirs z Żydaczowa // Polski Słownik Judaistyczny. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jhi.pl/psj/Eichenstein_Cwi_Hirs_z_Zydaczowa.; Хасидська династія Жидачів-Комарно. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komarno.in.ua/statti/history/80-yevrei-komarna>.; У Жидачеві побували нащадки визначного єврейського філософа Цві Гірш Айхенштайна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

На початку XIX ст. жидачівська єврейська громада відкриває школу керовану Нафталі Гіршем, котра в 1828 р. на основі клопотання громади дістає санкцію на подальше функціонування та її утримання у будинку №292. У контексті слід зазначити, що ще у 1787 р. було відкрито єврейсько-німецьку гімназію, де навчалось близько 100 учнів як із Жидачева та його округи¹.

Цінною єврейською сакральною пам'яткою Жидачева є уже згадуваний вище цвинтар, котрий розташований на північній околиці міста. На ньому спочивають останки відомих рабинів та цадиків із родини Айхенштайн. На кладовищі над похованнями найвидатніших релігійних авторитетів ставились Охель (каплички)². На півночі та заході кладовище обмежене єдиною дорогою, на півдні – житлові будинки, а на сході – заплава річки Стрий та штучні озера, створені в Радянський час. Площа теперішнього некрополя складає близько 0,45 га. Центральна частина цвинтаря є штучно насипним пагорбом, де тепер розміщені збудовані каплиці. Значна частина навколишніх земель довкола некрополя призначається для житлового та комерційного використання. Відомою є найдавніша карта цієї місцевості – Земельний огляд Франца-Йосифа від 1850 р. Мапа використовувалася Австро-Угорською імперією для збору податків. На ній помічена каплиця, що належить рабинові Хіршу як Каплиця, а друга каплиця – рабина Ісаака, згадувана як Каплиця 2, на мапі не помічена. Пояснюється це тим, що рабин Ісаак не помер до 1873 р.³

https://zik.ua/news/2015/06/30/u_zhydachevi_pobuvaly_nashchadky_vyznachnogo_evreyskogo_filosofa_tsvi_girsh_ayhenshtayna_603349.

¹ Див. про це у: Етапи розвитку міста Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/etapu-rozvytky-mista-zhudachiv>.; Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Газета «Галицька брама». – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3-4 (51-52). – «Жидачів». – С. 19.; Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва імені Ф. Петрякової. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2255/evreji-zhydacheva.html>.

² Див.: Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Газета «Галицька брама». – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3-4 (51-52). – «Жидачів». – С. 19.; Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва імені Ф. Петрякової. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2255/evreji-zhydacheva.html>.

³ Zhydachiv Jewish Cemetery Survey date: 10-12th May 2017 Report date: 8 June 2017 GEOPHYSICAL Survey report (Lat 49.394663oE Lon 24.134197oN). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geoscope-services.co.uk/wp-content/uploads/2017/10/GS1608-1-Zhydachiv-Geophysics-Survey-Report-Text.pdf>.

Й. Гельстон відзначає, що побутує легенда, у якій розповідається про жидачівського єврея Гірша Кадойша, у якого, буцім-то, закохалась правителька Жидачева, але не діждавшись взаємності, вона наказала спалити Гірша на багатті¹. Відбувалося ця подія саме на місці тогочасного єврейського кладовища². В роки Другої світової війни єврейський цвинтар у Жидачеві був зруйнований вандалами, а після війни, його площа не доглядалася і з плином часу була майже знищена. Перед початком 90-х рр. ХХ ст. на кошти нащадків родини Айхенштайн та цадиків з Комарна було відновлено два Охелі. В одному із них розміщено сім надгробків, а в другому – чотири. Написи на надгробках розповідають в основному про заслуги кожного з похованих та їх творчість³.

Реставраційні заходи і роботи почались з 1988 р. Після проведення археологічних розвідувальних робіт у 1988 р. було виявлено фундаментні стіни та можливі місця поховання, а в самому центрі цвинтаря розпочалося зведення нової каплиці для рабина Гірша.

У 1995 р. Львівська іудейська громада та відділення археології Інституту українознавства ім. І. Крипкевича НАН України зініціювали проведення археологічних досліджень на території даного кладовища. Основною метою роботи експедиції стало виявлення місця захоронення відомого діяча єврейської громади Цві Жидачівського. Під час роботи у центрі каплиці було віднайдено чотири могильні ями. Центральна могила належала самому Цві, а решта – членам його родини. Три із захоронень мали у бічних частинах залишки кам'яних вертикальних нагробних плит. На місці каплиці в

¹ Див.: Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Газета «Галицька брама». – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3-4 (51-52). – «Жидачів». – С. 19.; Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва імені Ф. Петрякової. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2255/evreji-zhydacheva.html>.

² Див. в загальному про це у: Бойко Х. С. Єврейські цвинтарі в архітектурному ландшафті Східної Галичини: проблеми збереження і стан дослідженості / Х. С. Бойко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2004. – № 505 : Архітектура. – С. 244.

³ Див.: Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Газета «Галицька брама». – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3-4 (51-52). – «Жидачів». – С. 19.; Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва імені Ф. Петрякової. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2255/evreji-zhydacheva.html>.

культурному шарі було знайдено керамічний матеріал та австрійські монети середини другої половини XIX ст.¹

Загалом, упродовж 1996 – 1998 рр. на цвинтарі було споруджено дві каплички на могилах святих праведників рабинів Цві та Айзека Айхенштайнів, які оголошено пам'ятками історії. Щорічно наприкінці червня та в липні євреї-паломники відвідують це святе для них місце².

До 2006 р. друга каплиця була добудована поверх викопаних стін фундаменту далі на південь. У 2011 р. було проведено подальші розкопки на південний захід в результаті чого виявлено більше стін фундаменту. Це призвело до підсумовування того, що істинне розташування каплиці рабина Ісаака було ідентифіковано. Як наслідок розташування реконструйованих каплиць було невірним. Це призвело до знищення церкви в центрі кладовища, друга каплиця зменшилась і перейменована як каплиця рабину Гіршу і було відкрито нову каплицю, побудовану для рабина Ісаака.

8 липня 2017 р. був офіційно опублікований геофізичний звіт американської компанії Geoscope Services Limited. Geoscope Services Limited – це динамічна команда людей, що складаються з археологів, геодезистів та інженерів, які об'єднали найвищі стандарти та значний досвід, щоб забезпечити незрівнянну поверхневу геофізику та топографічну службу для археології, криміналістики та спеціальних груп інтересів³.

Досліджувальні роботи розпочалися на підставі звернення Комітету з збереження єврейських цвинтарів у Європі. До і під час розгортання геоскопічних робіт було отримано докази у формі показання свідків,

¹ Інформаційна довідка про результати археологічних розкопок в урочищі «Єврейський цвинтар» у м. Жидачеві // Відділення археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – 1996.

² Див. про це докладніше у: У Жидачеві побували нащадки визначного єврейського філософа Цві Гірш Айхенштайна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2015/06/30/u_zhydachevi_pobuvaly_nashchadky_vyznachnogo_evreyskogo_filosofa_tsvi_girsh_ayhenshtayna_603349.; Перелік нововиявлених об'єктів культурної спадщини на території м. Жидачева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/perelik-novovuyavlenux-ob-ktiv-kylytrno-spadschunu-na-terutori-m-zhudacheva>.

³ Див.: Geoscope Services Limited. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.linkedin.com/company/geoscope-services-limited>.

аеросвітлини, фотографії на місці тощо, котрі надали євреї-рабини Леві Горовіц та Меїлах Шейхет. Польові роботи проводилися упродовж від 10 до 12 травня 2017 р. – загалом три дні або приблизно 64 години¹.

Головною метою їхньої роботи стало визначення та віднайдення залишків єврейських каплиць XIX ст. та пов'язаних з ними поховання щоб остаточно підтвердити чи опротестувати дійсне розташування реконструйованих каплиць та макетів поховань про які згадувалося вище. Після проведених робіт стало зрозумілим, що: *«точне місце реконструйованої каплиці 1 (Каплиця Гірша) викликає серйозні сумніви. Оригінальна Каплиця 1 була найбільшою, ймовірно, була розташована над зараз відкритою будівлею; поточна Каплиця 1 частково побудована над розширенням до початкової Каплиці 1 з деяким збігом; оригінальна Каплиця 1, мабуть, складалася з двох сусідніх каплиць з двома окремими етапами будівництва; місця поховання в поточній Каплиці 1 навряд чи є цілком точними; потенційні могили, виявлені в межах відкритих зруйнованих стін, збігаються зі схемою поховання для оригінальної Каплиці 1. Це також підтверджує гіпотезу, що останки істинної каплиці видно як руїни; Каплиця 2 (Каплиця Ісаака), швидше за все, була реконструйована у правильному місці; в межах реконструйованої Каплиці 2 існує щонайменше чотири потенційних поховання»*².

Після проведених робіт та підведених підсумків стало очевидним, що сьогодні є присутньою плутанина щодо макету поховань у каплицях. В даний час поховання рабина Гірша було поміщено в південно-східному кутку каплиці, його дочка поміщена на ноги, а його брат і племінник зліва, розділені перегородкою. Проте, було припущено, що поховання рабина Гірша насправді є похованням у північно-східному куті, розділеному перегородкою від брата та

¹Див. про це у: Zhydachiv Jewish Cemetery Survey date: 10-12th May 2017 Report date: 8 June 2017 GEOPHYSICAL Survey report (Lat 49.394663oE Lon 24.134197oN). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geoscope-services.co.uk/wp-content/uploads/2017/10/GS1608-1-Zhydachiv-Geophysics-Survey-Report-Text.pdf>.

²Там само.

племінника праворуч. Якщо це правда, то дочка його повинна бути переміщена¹.

Водночас дані геофізичного звіту компанії Geoscope Services Limited говорять про брак свідчень, які було зібрано відвідувачами довоєнних кладовищ. Вони описують підйом до головних каплиць на вершині пагорба зі спуском до «міні-каплиці» ззаду. В свою чергу, згадувана уже мапа від 1850 р. підтверджує свідчення того, що доступ до каплиці рабина Гірша полегшується пішохідною стежкою, яку можна побачити на Kartі земельних спостережень (дехто вважає, що залишки цього шляху все ще видно і нині)².

Таким чином, у цьому питанні ще не до кінця поставлено «крапку». Причиною цього очевидно, є відсутність джерел, які б могли більш повно пролити світло на це питання. На жаль немає в краї і прямих нащадків єврейських родин, від яких можна було б зафіксувати потрібні свідчення. Окремі факти про єврейське кладовище можна отримати лише від паломників, які щороку прибувають до Жидачева щоб провідати могили своїх предків, проте вони є розпливчатими, неточними, подекуди «видуманими», оскільки почасти викривлено передавалися із покоління до покоління.

Висновки. Проведене нами дослідження дає нам усі підстави стверджувати, що єврейська громада Жидачева залишила глибокий слід у творенні історії міста. Підтвердженням цього є заснування синагоги, функціонування освітніх закладів, цвинтаря, громадсько-культурна діяльність та творча спадщина видатних осіб з-поміж євреїв Жидачева. На наш погляд, перспективним є подальше, більш глибоке вивчення життя і діяльності жидачівської єврейської громади та її внеску у культурну спадщину не лише Жидачева а й східногалицького регіону загалом.

¹Див. про це у: Zhydachiv Jewish Cemetery Survey date: 10-12th May 2017 Report date: 8 June 2017 GEOPHYSICAL Survey report (Lat 49.394663oE Lon 24.134197oN). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geoscope-services.co.uk/wp-content/uploads/2017/10/GS1608-1-Zhydachiv-Geophysics-Survey-Report-Text.pdf>.

² Див. про це у: Zhydachiv Jewish Cemetery Survey date: 10-12th May 2017 Report date: 8 June 2017 GEOPHYSICAL Survey report (Lat 49.394663oE Lon 24.134197oN). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geoscope-services.co.uk/wp-content/uploads/2017/10/GS1608-1-Zhydachiv-Geophysics-Survey-Report-Text.pdf>.

Список використаної літератури:

1. Боднар Г. «Радянська» Галичина / Г. Боднар // ZAXIDNET. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/radyanska_galichina_n1265077.
2. Бойко Х. С. Єврейські цвинтарі в архітектурному ландшафті Східної Галичини: проблеми збереження і стан дослідженості / Х. С. Бойко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2004. – № 505 : Архітектура. – С. 243 – 250.
3. В городе Жидачев за еврейским кладбищем 17 столетия следит горсовет. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://evreiskiy.kiev.ua/v-gorode-zhidachev-za-evrejjskim-11283.html>.
4. Вежбенец В. Євреї та польсько-український конфлікт у Східній Галичині після першої світової війни / В. Вежбенец // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 140 – 141.
5. Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Науковий центр Іудаїки та Єврейського мистецтва імені Ф. Петрякової. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jewishheritage.org.ua/ua/2255/evreji-zhydacheva.html>.
6. Гельстон Й. Євреї Жидачева / Й. Гельстон // Газета «Галицька брама». – Львів: Центр Європи, 1999. – № 3-4 (51-52). – «Жидачів». – С. 19.
7. Грабко М. Про євреїв Жидачівщини. Проект «Локальна історія» Оповідач: Марія Грабко, 1927 р. н. с. Туради Жидачівського р-ну Львівської обл. Дата інтерв'ю: 19. 05. 2016 р. / М. Грабко // Українська галицька асамблея. – 2016. –

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=VBOA-WqIUCE>.

8. Данилець А. До Жидачева завітали рабини зі Сполучених Штатів Америки, серед яких нащадки визначного єврейського філософа / А. Данилець // Новий час. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newtime.lviv.ua/index.php/newtime-suspilstvo/2176-2015-07-15-07-55-52>.

9. Етапи розвитку міста Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/etapu-rozvutky-mista-zhudachiv>.

10. Жидачів, Демня та.... – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lviv-lj.livejournal.com/71299.html>.

11. Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mistaua.com/Україна/Львівська_область/Жидачівський_район/Жидачів.

12. Жидачів. Історична довідка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto>.

13. Жидачів. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Жидачів>.

14. Звіринська А-Т. Єврейська громада Жидачева: історія і сучасність / А-Т. Звіринська // Збірник наукових праць студентів історичного факультету / За ред. проф. Леоніда Тимошенка, доц. Володимира Галика. – Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. – Випуск VII. – С. 66 – 74.

15. Інформаційна довідка про результати археологічних розкопок в урочищі «Єврейський цвинтар» у м. Жидачеві // Відділення археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – 1996.

16. Історія міста Жидачів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/istoriya-mista-zhudachiv>.

17. Корчинський О. Зудеч (короткий підсумок археологічних досліджень) / О. Корчинський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 11. – 2007. – С. 264 – 280.

- 18.** Перелік нововиявлених об'єктів культурної спадщини на території м. Жидачева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zhydachiv-meriya.lviv.ua/pro-misto/istoriya-mista/perelik-novovuyavlenux-ob-ktiv-kylytrno-spadschunu-na-terutori-m-zhudacheva>.
- 19.** Погребинська І. Українсько-єврейські взаємини у Галичині у кінці XIX – на початку XX сторіччя / І. Погребинська // Етнічна історія народів Європи. – 1999. – Вип. 3. – С. 61 – 65. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_1999_3_17.
- 20.** Ревуцький С. Жидачів крізь призму століть. Удеч чи Зудеч / С. Ревуцький. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newtime.lviv.ua/index.php/newtime-suspilstvo/2322-2015-10-08-12-00-16>.
- 21.** У Жидачеві побували нащадки визначного єврейського філософа Цві Гірш Айхенштайна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2015/06/30/u_zhydachevi_pobuvaly_nashchadky_vyznachnogo_evreyskogo_filosofa_tsvi_girsh_ayhenshtayna_603349.
- 22.** Файчак І. Жидачів / І. Файчак. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ridna-ukraina.com.ua/page1/>.
- 23.** Хасидська династія Жидачів-Комарно. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komarno.in.ua/statti/history/80-yevrei-komarna>.
- 24.** Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів / М. Худаш. – К., 1972. – С. 103 – 107.
- 25.** Янклевич В. Жидачів / В. Янклевич // Енциклопедія сучасної України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=19133.
- 26.** Eichenstein Cwi Hirs z Żydaczowa // Polski Słownik Judaistyczny. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jhi.pl/psj/Eichenstein_Cwi_Hirs_z_Zydaczowa.
- 27.** Geoscope Services Limited. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.linkedin.com/company/geoscope-services-limited>.

28. Zhydachiv Jewish Cemetery Survey date: 10-12th May 2017 Report date: 8 June 2017 GEOPHYSICAL Survey report (Lat 49.394663oE Lon 24.134197oN). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geoscope-services.co.uk/wp-content/uploads/2017/10/GS1608-1-Zhydachiv-Geophysics-Survey-Report-Text.pdf>.

Анотація

Актуальність дослідження. Жидачів – давнє місто Прикарпаття, одне із наймальовничіших районних центрів Львівщини. Від часу Середньовіччя Жидачів стає багатокультурним містом, адже тут мешкали представники різноманітних національностей. Досить значним було й представництво єврейської громади. З огляду на це, багато дослідників-краєзнавців дотримуються думки, що саме від цього явища пішла назва цього міста, адже з другої половини XIV ст. в Удечі (Жидачеві) поселились євреї (жиди). З-поміж дослідників побутує й версія, що місто заклав половець Зудич і від його імені воно отримало назву Зудичев. Менш ймовірною видається версія походження назви від румунського слова «жудечу», що перекладається як «суддя» або «право». Проте є очевидним, що етимологія Удеч – Зудеч – Зудечів – Жидачів жодним чином не пов'язана з євреями. На основі вищесказаного й вбачається актуальність досліджуваної проблеми. Підтвердженням цього є й те, що в час розбудови Незалежної України, фактично з 1997 р. у місті Жидачеві проходять щорічні паломництва євреїв-хасидів із різних частин світу до могил своїх предків.

Метою роботи є аналіз минулого та спадщини жидачівської єврейської громади через призму століть на основі існуючих численних історико-краєзнавчих напрацювань.

З огляду на поставлену мету зроблено спробу розв'язати наступні **завдання**: проаналізувати стан наукової розробки проблеми, простежити історію єврейської громади Жидачева від першої писемної згадки до сьогодення, визначити та охарактеризувати основну історичну спадщина єврейської громади у Жидачіві та проаналізувати результати археологічних розкопок, які стосується єврейських пам'яток.

У ході роботи дотримано основоположні методологічні **принципи** історизму та об'єктивності. Під час дослідження використано загальнонаукові, спеціально-історичні та конкретно-наукові **методи**: аналітичний, синтезуючий, узагальнюючий, хронологічний, порівняльний, систематизуючий.

Дослідження являє собою загальний розгляд минулого і сьогодення єврейської громади в місті Жидачеві. У роботі акцентується на аналізі культурної та історичної спадщини жидачівської єврейської громади,

результатів археологічних розкопок єврейського кладовища та окремих фактів, пов'язаних з історією євреїв цього міста. Йдеться також про демографічні показники єврейської громади у даному населеному пункті, про взаємини євреїв із різними соціальними групами міста XVI – XVII ст., про будівництво у місті дерев'яної синагоги, а також про діяльність видатного хасидського цадика Цві Гірша тощо.

Ключові слова: Жидачів, євреї, громада, єврейська сакральна спадщина, єврейський цвинтар, синагога, Цві Гірш.